

УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ ПІДПРИЄМСТВА: ДОСЯГНЕННЯ, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ

Ю.В. Шутяк

Хмельницький національний університет

Актуальність проблеми. Дослідження вітчизняних вчених у сфері економічної безпеки підприємства тривають вже близько двох десятиліть. За цей час було опубліковано чимало наукових праць, присвячених різним аспектам цієї проблеми: обговорення основних термінів, визначення складових безпеки, розробка класифікації небезпек і загроз, обґрунтування критерію економічної безпеки і методологічних засад оцінки, а також організація забезпечення економічної безпеки підприємства. При цьому прослідковується закономірна, на наш погляд, для нових концепцій тенденція, коли перші наукові роботи переважно орієнтовані на обговорення доцільності проведення досліджень в цьому напрямку, тоді як більш пізні роботи вже присвячені практичним питанням управління економічною безпекою підприємства. І саме зараз триває той період, коли вже достатньо зроблено для того, щоб концепція економічної безпеки підприємства знайшла своє практичне втілення в щоденній діяльності управлінців. Це питання стає тим більше актуальним, коли на ринку праці з'являється потреба у спеціалістах з питань економічної безпеки підприємства, а вищі учбові заклади України відкривають нові спеціальності за напрямком «Економічна безпека».

Огляд літературних джерел. З самого початку варто відмітити те, що окремі науковці зосереджують увагу на дослідженні безпеки підприємства чи корпоративної безпеки в цілому, а економічну безпеку розглядають серед складових загальної безпеки, як, наприклад, Соснін А.С. і Пригунов П.Я., Мак-Мак В.П. [1, 2]. В роботі Груніна О.А. і Груніна С.О. [3] «безпека підприємства» ототожнюється з поняттям «економічна безпека підприємства», а «система безпеки підприємства» використовується як синонім поняття «система економічної безпеки». Не дивлячись на деяку плутанину в поняттях, що виникає в таких випадках, цінність теоретичних розробок і практичних рекомендацій таких робіт дозволяє їм служити хорошою теоретичною базою в дослідженнях проблем управління економічною безпекою підприємства.

Крім згаданих науковців, вивченням проблем управління економічною безпекою підприємства займаються такі вітчизняні і зарубіжні вчені як Бондаренко О.М., Гаврилюк А.М., Зима Л.М., Капітула С.С., Капустін М.П., Козаченко Г.В., Кузенко Т.Б., Ляшенко О.М., Мішенін Є.В., Подлужна Н.О., Пономарьов В.П., Прокопішина О.В., Реверчук Н.Й., Руденський Р.А., Яременко О.Ф. та інші [4-17,]. Така кількість наукових робіт, присвячених управлінню економічною безпекою підприємства створює необхідність їх узагальнення для визначення подальших напрямків досліджень.

Постановка завдання. Розглянути стан дослідження проблеми управління економічною безпекою підприємства у вітчизняній і зарубіжній науковій літературі, визначити невирішені проблеми і основні напрямки подальших досліджень.

Викладення основного матеріалу. Актуальність проблеми управління економічною безпекою підприємства відобразилася в тому, що нею зацікавилися вчені-економісти різних напрямків спеціалізації. Результатом цього є поява робіт, в яких пропонуються підходи до управління економічною безпекою підприємства з врахуванням специфіки діяльності, а саме: авіапідприємства [4], торговельні підприємства [5], підприємства машинобудівної [6, 7, 8, 9] і енергетичної галузі [7], видобувної галузі (видобуток вугілля) [8], гірничо-збагачувальні комбінати [10], металургійні підприємства [11, 12], підприємства - виробники хімічного волокна [11], залізниці [13]. Крім галузевої спеціалізації, проблема управління економічною безпекою підприємства вивчається за напрямком економіко-математичного моделювання [14, 15], державного регулювання, яке стосується державного впливу на господарську діяльність підприємств [16], економічної безпеки зовнішньоекономічної діяльності підприємства [17]. Не дивлячись на різноманітність напрямків спеціалізації, більшість науковців пропонують універсальні рекомендації, моделі, методи, підходи, які можуть використовуватися на підприємствах різних галузей. Водночас універсальність не означає узгодженість, тому залишаються розбіжності в поглядах науковців щодо вирішення проблем управління економічною безпекою підприємства, які розглядаються далі в цій статті.

Першим питанням, яке виникає при проведенні будь-якого дослідження, в тому числі і вивченні проблем управління економічною безпекою підприємства, є визначення об'єкту і предмету (що досліджувати?) та методології дослідження (як досліджувати?). В даному випадку закономірною стає необхідність визначення ключових понять, серед яких виділяють «управління економічною безпекою», «система управління економічною безпекою підприємства» і «механізм забезпечення економічної безпеки підприємства». На їх визначення в першу чергу впливає позиція науковця щодо трактування поняття «економічна безпека підприємства». Крім цього важливим є те, як науковець розуміє сам процес управління і як співставляє категорії «система» і «механізм». Це все призводить до того, що в науковій літературі зустрічається не тільки різне визначення основних термінів, але й розбіжності у формуванні цілей управління економічною безпекою підприємства, основних напрямків забезпечення економічної безпеки, а відповідно і способів забезпечення економічної безпеки підприємства.

Так, управління безпекою організації може трактуватися як «функції складної організованої системи, що забезпечує збереження її структури, основних якостей і реалізацію мети організації» [18, С. 736]. Реверчук Н.Й. стверджує, що «управляти економічною безпекою підприємства – це означає

Шутяк Ю.В. Управління економічною безпекою підприємства: досягнення, проблеми, перспективи / Ю.В. Шутяк // Матеріали VI регіональної науково-практичної конференції «Теорія та практика сучасного підприємства в контексті парадигми економічної безпеки». – Вінниця : ВНТУ, 2010. – С. 262 – 268.

формувати такий загальний стан підприємства, який дозволяє здійснювати власну політику господарювання і функціонування [19, С. 43].

Крім цього ряд авторів ототожнюють управління економічною безпекою підприємства з окремими видами управління. Так, Палига Є.М. пропонує використовувати корпоративне управління як засіб забезпечення економічної безпеки підприємства, при цьому «до системоутворюючих засад ефективності корпоративного управління» автор відносить [20, С.107]: індикативне прогнозування та планування; формування раціональної організаційної структури управління, що базується на ринкових об'єктах господарської діяльності; організація виробничої діяльності на засадах маркетингу; інвестиційна модель розвитку; сучасний фінансовий менеджмент; корпоративна культура, зокрема стосунки менеджерів і акціонерів. Мішенін Є.В. розглядає антикризове управління як механізм забезпечення економічної безпеки підприємства [21]. Як в першому, так і в другому випадку погоджуємося з тими науковцями, які вважають, що ці види управління не є тотожними управлінню економічною безпекою підприємства, оскільки відрізняються об'єкти управління [9].

З першим питанням - визначенням того, що досліджувати,- тісно пов'язане друге питання - вибір методології дослідження, іншими словами «як досліджувати?». Серед методологічних підходів в дослідженні проблем управління виділяють раціоналістичний, поведінковий, системний, ситуаційний, процесний, кібернетичний, синергетичний [22]. Ці підходи можуть використовуватися дослідником як окремо, так і в поєднанні. Стосовно управління економічною безпекою підприємства найбільшої популярності одержав системний підхід [1, 6, 7, 9, 11, 12, 23 та інші], «який дозволяє найбільш повно і всесторонньо вивчити цю специфічну діяльність і визначити оптимальні шляхи підвищення ефективності [1, С. 157]».

Системний підхід передбачає те, що управління економічною безпекою представляють як систему взаємопов'язаних елементів. В такому випадку ключовим питанням стає визначення складу цих елементів. Так, на думку Мак-Мака, «система безпеки підприємства включає наукову теорію безпеки, політику і стратегію безпеки, засоби і методи забезпечення безпеки і концепцію безпеки підприємства» [2, С. 2]. Орлов П.І. і Духов В.Є. визначають систему економічної безпеки підприємства як «сукупність об'єкта, засобів захисту, нормативної бази та організаційних структур її здійснення» [23, С. 90]. Об'єктом захисту в даному випадку є сукупність активів підприємства, яка є одночасно і засобом захисту. Крім цього автори включають до засобів захисту підприємства державні ресурси (правові, силові міністерства, органи державного та місцевого самоврядування тощо) і громадські ресурси (рухи, профспілки, національні, расові, вікові об'єднання населення, ЗМІ тощо) [23, С. 90].

Подібного підходу до визначення елементів системи економічної безпеки підприємства дотримуються і російські автори Грунін О.А. і Грунін С.О. на думку яких система [економічної] безпеки підприємства «представляє собою

Шутяк Ю.В. Управління економічною безпекою підприємства: досягнення, проблеми, перспективи / Ю.В. Шутяк // Матеріали VI регіональної науково-практичної конференції «Теорія та практика сучасного підприємства в контексті парадигми економічної безпеки». – Вінниця : ВНТУ, 2010. – С. 262 – 268.

обмежену множину взаємопов'язаних елементів, які забезпечують безпеку підприємства і досягнення ним цілей бізнесу [3, С. 44]». Такими взаємопов'язаними елементами є об'єкт і суб'єкт безпеки, практичні дії із забезпечення безпеки, а також механізм забезпечення економічної безпеки підприємства [3, С. 44].

Крім поняття «система управління економічною безпекою підприємства», останнім часом науковці все частіше використовують таке поняття як «механізм забезпечення економічної безпеки підприємства» [4, 6, 7, 9, 11, 16, 21]. Так, у вище розглянутому визначенні системи економічної безпеки підприємства, запропонованим Груніним О.А. і Груніним С.О. автори розглядають механізм як елемент цієї системи. При цьому механізм, на думку авторів, «представляє собою сукупність законодавчих актів, правових норм, спонукальних мотивів і стимулів, методів, заходів, сил і засобів, за допомогою яких суб'єкт впливає на об'єкт для досягнення цілей безпеки і вирішення поставлених задач [3, С. 49]».

Козаченко Г.В., Пономарьов В.П. і Ляшенко О.М. представляють механізм забезпечення економічної безпеки підприємства як «сукупність управлінських, економічних організаційних, правових і мотиваційних способів гармонізації інтересів підприємства з інтересами суб'єктів зовнішнього середовища, за рахунок чого з врахуванням особливостей діяльності підприємства забезпечується одержання прибутку, величина якого достатня для перебування підприємства в економічній безпеці [6, С. 106]».

На думку Яременко О.Ф. механізм управління економічною безпекою підприємства є «складовою частиною системи управління підприємством, яка використовуючи необхідний набір методів, засобів, принципів, ресурсів забезпечує економічно безпечне функціонування усіх підсистем господарюючого суб'єкта [9]». При цьому «сам механізм управління можна представити як сукупність встановлення поставленої мети і розвитку системи управління (прийомів і засобів забезпечення ефективної організації і функціонування системи управління)» [9]:

$$M_{\text{ex}} Y = (ЦУ, ВУ, МУ, РУ), \quad (1)$$

де: ЦУ – цілі управління; ВУ – важелі управління; МУ – методи управління; РУ – ресурси управління.

Як видно з наведених визначень, науковці розглядають механізм забезпечення економічної безпеки переважно як сукупність способів (методів, заходів, заходів) досягнення встановленої мети. Проте мета різними дослідниками визначається по-різному. Це може бути гармонізація інтересів суб'єктів зовнішнього середовища підприємства [6, 7], ефективна організація і функціонування системи управління [9], покращення якості прибутку [12] та інші.

В окремих працях система економічної безпеки підприємства ідентична визначенню механізму економічної безпеки підприємства. Так, Дем'яненко Г.Є. визначає не механізм, а систему, як «комплекс заходів щодо забезпечення його

стабільного розвитку через створення сприятливих умов, а також нейтралізації і ліквідації зовнішніх і внутрішніх загроз» [5]. Такий підхід, на нашу думку, не відповідає суті категорії «система» і суттєво спрощує представлення системи управління економічною безпекою підприємства, оскільки заходи щодо забезпечення економічної безпеки є лише частиною елементів всієї системи.

Не дивлячись на існуючі розбіжності в поглядах науковців щодо різних аспектів управління економічною безпекою підприємства, одностайною є позиція стосовно того, що при побудові системи управління і механізму забезпечення економічної безпеки підприємства потрібно враховувати вплив на підприємство як внутрішнього, так і зовнішнього середовища даного підприємства [4 - 15, 17]. Крім цього, переважна частина науковців включають в механізм забезпечення економічної безпеки підприємства процедуру оцінки (діагностики) економічної безпеки як елемент, що забезпечує управлінські рішення необхідною інформацією [4 - 13]. Особливістю більшості із запропонованих процедур (методик) оцінки є те, що вони побудовані на основі або ресурсно-функціонального підходу [4, 5, 9, 10]. або фінансового аналізу (чи окремих фінансових показників) [6, 7, 11, 12, 13], і відповідно вся система управління економічною безпекою підприємства, включаючи механізм забезпечення, також орієнтовані на ресурсно-функціональний підхід або аналіз фінансових показників.

Беручи до уваги розглянуті вище теоретичні підходи до управління економічною безпекою підприємства, дотримуємося позиції, відповідно до якої, економічну безпеку підприємства слід трактувати через поняття відтворення. Відповідно, побудова системи управління економічною безпекою підприємства має відбуватися на основі відтворювального підходу. При цьому стратегічною метою системи управління економічною безпекою підприємства має бути забезпечення розширеного відтворення на підприємстві. Крім цього, запропоновані механізми управління економічною безпекою підприємства орієнтовані на управління загрозами, хоча, як обговорювалося в раніше опублікованих працях [24], орієнтація на економічні суперечності дозволяє управлінцю бачити не тільки недоліки, але й можливості, за рахунок яких можна розв'язати проблему забезпечення економічної безпеки підприємства. Вочевидь такий підхід вимагає перегляду запропонованих механізмів забезпечення економічної безпеки підприємства і їх перебудови відповідно до визначеної мети.

Висновки

Таким чином, вітчизняні і зарубіжні вчені вже досягли суттєвих результатів в сфері дослідження управління економічною безпекою підприємства. Так, вже запропонований категоріальний апарат, моделі системи управління економічною безпекою підприємства і методи оцінки економічної безпеки підприємства. Ці пропозиції апробовані на підприємствах різних галузей економіки. Нарешті, вибір саме механізму управління економічної безпеки підприємства як предмету дослідження дозволив досягти бажаного рівня конкретизації дослідницьких задач і зосередити увагу на процесах, що визначають порядок взаємодії елементів системи управління економічної безпеки підприємства і таким чином приводять в дію дану систему.

Шутяк Ю.В. Управління економічною безпекою підприємства: досягнення, проблеми, перспективи / Ю.В. Шутяк // Матеріали VI регіональної науково-практичної конференції «Теорія та практика сучасного підприємства в контексті парадигми економічної безпеки». – Вінниця : ВНТУ, 2010. – С. 262 – 268.

Водночас, залишається ряд невирішених проблем. По-перше, залишається певна плутанина і розбіжності в термінології. По-друге, дослідженнями охоплені не всі галузі, тому існує необхідність продовження аналогічних досліджень на підприємствах інших галузей народного господарства оскільки кожна галузь має свою специфіку і рівень розвитку. На закінчення, основним підходом до побудови системи управління економічною безпекою підприємства залишається ресурсно-функціональний. Тому для впровадження систем управління, в основі яких лежать інші підходи, в тому числі відтворювальний підхіді, необхідним є перегляд вже існуючих розробок і побудова принципово інших або вдосконалення існуючих систему управління економічною безпекою підприємства.

1. Соснин А.С. Менеджмент безопасности предпринимательства: Учеб. Пособие / А.С. Соснин, П.Я. Прыгунов / Европейский ун-т. - К. : Издательство Европейского ун-та, 2002. – 357 с.
2. Мак-Мак В.П. Служба безопасности предприятия. Организационно-управленческие и правовые аспекты деятельности. – М.: Мир безопасности, 1999. – 160с.
3. Грунин О.А. Экономическая безопасность организации / О.А. Грунин, С.О. Грунин – СПб.; М.; Х.; Минск: Питер, 2002. – 160с.
4. Бондаренко О.М. Оцінка економічної безпеки авіакомпанії: Автореф. Дис.... канд. екон. наук: 08.07.04 / Національний авіаційний ун-т. — К., 2004. — 19 с.
5. Дем'яненко Г.Є. Економічна безпека торговельного підприємства: Автореф. дис. канд. екон. наук: 08.07.05 / Донецький держ. ун-т економіки і торгівлі ім. М.Туган-Барановського. – Донецьк, 2003. – 18с.
6. Козаченко Г.В. Економічна безпека підприємства: сутність та механізм забезпечення: Монографія / Г.В. Козаченко, В.П. Пономарьов, О.М. Ляшенко. – К.: Лібра, 2003. – 280с.
7. Пономарьов В.П. Формування механізму забезпечення економічної безпеки підприємства: Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.06.01 / Східноукраїнський держ. ун-т. — Луганськ, 2000. — 27 с.
8. Кузенко Т.Б. Планування економічної безпеки підприємств в умовах ринкової економіки: Автореф. дис.... канд. екон. наук: 08.06.01 / Європейський ун-т фінансів, інформаційних систем, менеджменту і бізнесу. — К., 2004. — 18с.
9. Яременко О.Ф. Механізм управління економічною безпекою машинобудівного підприємства / Яременко О.Ф. : дис. на здобуття наук. ступеня к.е.н.; спец. 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (машинобудування). –Хмельницький: ХНУ, 2009 .-224 с.
10. Капітула С.В. Оцінка та управління економічною безпекою підприємства (на прикладі гірничо-збагачувальних комбінатів України) / Капітула С.В.: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.04 / Криворізький технічний ун-т. — Кривий Ріг, 2009. — 20с.
11. Кірієнко А.В. Механізм досягнення і підтримки економічної безпеки підприємства: Автореф. дис.... канд. екон. наук: 08.06.01 / Київський національний економічний ун-т. — К., 2000. — 19с.
12. Подлужна Н.О. Організація управління економічною безпекою підприємства / Подлужна Н.О.: Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.06.01 / НАН України ; Інститут економіки промисловості. — Донецьк, 2003. — 20с.
13. Плєтнікова І.Л. Визначення рівня і забезпечення економічної безпеки залізниці: Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.07.04 / Харківська держ. академія залізничного транспорту. — Х., 2001. — 15с.
14. Капустін М.П. Моделювання системи управління економічною безпекою підприємства / Капустін М.П.: Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.03.02 / Донецький держ. ун-т. — Донецьк, 1999. — 18с.

- Шутяк Ю.В. Управління економічною безпекою підприємства: досягнення, проблеми, перспективи / Ю.В. Шутяк // Матеріали VI регіональної науково-практичної конференції «Теорія та практика сучасного підприємства в контексті парадигми економічної безпеки». – Вінниця : ВНТУ, 2010. – С. 262 – 268.
15. Руденський Р.А. Моделювання процесів антисипативного управління економічною безпекою / Руденський Р.А.: Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.03.02 / Донецький національний ун- т. — Донецьк, 2002. — 16с. : рис.
16. Зима Л.М. Організаційно-економічні механізми управління економічною безпекою підприємств стратегічного значення/ Зима Л.М.: Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.06.01 / Донецький національний ун-т. – Донецьк, 2004. – 16с.
17. Прокопшина О.В. Управління економічною безпекою зовнішньоекономічної діяльності підприємства / Прокопшина О.В.: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.04 / Харківський національний економічний ун-т. — Х., 2009. — 20с.
18. Економічна енциклопедія: у 3-х томах. Т.3. (Відп. ред. С. В. Мочерний). – К.: Академія, 2000. – 952 с.
19. Гаврилук А.М. Формування системи управління економічною безпекою підприємництва // Економіка і держава. – 2005. - №10. – С.43-45.
20. Палига Є.М. Корпоративне управління як засіб забезпечення економічної безпеки підприємства // Регіональна економіка. – 2003. - №2. – С.106-110.
21. Мишенин Е.В. Антикризисное управление как механизм обеспечения экономической безопасности предприятия / Мишенин Е.В. // Наукові праці Донецького державного технічного університету. – 2002. - №46. – С.6-10.
22. Авдошина З.А. Исследование систем управления [электронный ресурс] / Авдошина З.А.// Корпоративный менеджмент. – Режим доступа : http://www.cfin.ru/management/strategy/classic/management_research.shtml
23. Орлов П.І. Основи економічної безпеки фірми: Навчальний посібник / П.І. Орлов, В.Є. Духов. – Х.: ТОВ «Прометей –Прес», 2004. – 284с.
24. Шутяк Ю.В. Дослідження природи економічної безпеки підприємства через категорію «економічна суперечність» / Шутяк Ю.В. // Економіка: проблеми теорії та практики: Збірник наукових праць. – Випуск 232: В 5 т. – Т. II. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2007. – С.519 – 524.